

ДРАГАН РАДИЋ

ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ
dradic@bfspc.bg.ac.rsDOI: <https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2024.83.2.3>

УДК: 27-247.8-277

27-144.896

ПРИМЉЕНО: 16.12.2024.

ОДОБРЕНО: 20.12.2024.

ПНЕВМАТОЛОШКИ ПОЈМОВИ „УТЕШИТЕЉ“ И „ДУХ ИСТИНЕ“ У ЈЕВАНЂЕЉУ ПО ЈОВАНУ

Сажетак: Циљ овога рада јесте истраживање порекла и значења новозаветних пневматолошких израза „Утешитељ“ (Παράκλητος) и „Дух истине“ (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας), које проналазимо једино у Јеванђељу по Јовану и који су од велике теолошке важности за разумевање пневматологије ране Цркве. У приложеном раду покушаћемо на основу самог текста Јеванђеља, али и других ванбиблијских сведочанстава у којима се помињу термини *Παράκλητος* и *τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας*, да дођемо до закључка о пореклу самих термина, то јест о могућим изворима који су послужили писцу при употреби истих, а потом да аналитички изложимо њихово значење и смисао онако као их је разумео и изложио Свети Јован Богослов у свом Јеванђељу. ► *Кључне речи:* Дух Свети, Утешитељ (Παράκλητος), Дух истине (πνεῦμα τῆς ἀληθείας), Јованово Јеванђеље, пневматологија.

1. УВОД

Новозаветни списи који се везују за име љубљеног ученика – Јеванђеље по Јовану, три саборне посланице Јованове и Откривење Јованово – у библијској науци се називају јовановским списима (*Corpus Johanneum*) и они по својој литерарној структури и садржају представљају засебан теолошки свет и специфичан богословски израз у склопу Новог Завета.¹ У приложеном раду обрадићемо само једну особеност која се тиче учења о Духу Светоме кроз употребу

¹ Предраг Драгутиновић, *Увод у Нови завет: Основе новозаветне науке*, I (Београд: Институт за теолошка истраживања, 2010), 204. Видети и Јоанис Каравидопулос, *Увод у Нови Завет*, прев. Лада Јагушт Акад (Београд-Шибеник: Истина, 2009), 147–148; Χρήστος Κ. Καρακόλης, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο: Αφηγηματικό και θεολογικό υπόμνημα* (Αθήνα: Κάλλιπος, 2024), 19–38.

важних пневматолошких појмова које проналазимо једино у Јеванђељу по Јовану. За разлику од древног црквеног сведочанства, које ауторство једнодушно приписује Светом Јовану Богослову – љубљеном ученику Господњем, савремена библијска наука сматра да сâмо Јеванђеље оставља утисак текста који није настао у једном даху, већ да показује извесне трагове дуже литерарне генезе, и стога сматра да се иза ових списа не налази један индивидуални аутор, већ хришћанска богословска заједница која баштини, негује и представља богословску традицију везану за Јована Заведјева, једног од Дванаесторице, а она се колоквијално назива „јовановски круг“ или „јовановска школа“.²

Јеванђеље по Јовану је од самих почетака привлачило огромну пажњу и велико интересовање код отаца егзегета. Прва тумачења Јеванђеља потичу из II века, а први у науци познат коментар на Јованово Јеванђеље саставио је Ираклион (175), док је нешто доцније Ориген саставио први коментар на Јеванђеље желећи да покаже хришћанску аутентичност Јеванђеља и врати га у средиште Цркве. После тога углавном су сви оци на Истоку и Западу тумачили Јеванђеље: Тертулијан, Климент Александријски, Кипријан Картагински, Кирило Александријски, Јован Златоусти, Августин Ипонски, Теодор Мопсуестијски и многи други.³

Поред мноштва важних запажања која проналазимо у тим тумачењима, најзначајнија је констатација да је Јованово Јеванђеље по свом садржају и теологији узвишеније и духовније од остала три. Свети Климент Александријски ће крајем II и почетком III века уочити богословску узвишеност и духовнију атмосферу Јовановог Јеванђеља у односу на синоптичка и назваће га „духовним“, а остала три „телесним“.⁴ Нешто доцније, још један корифеј у изучавању светописамских текстова, александријски теолог Ориген, говорећи о лепоти и важности новозаветних текстова, смело ће изјавити да су Јеванђеља „цвет светог Писма, а цвет Јеванђеља јесте Јованово Јеванђеље“.⁵ И многи други оци Цркве ће у дугој историји цркве износити сличне констатације и истицати значај Јеванђеље по Јовану за целокупно богословље цркве.

Изучавајући пажљиво Јеванђеље по Јовану, примећујемо да се оно у много чему разликује од синоптичких Јеванђеља. Та разлика није уочљива само

² Драгутиновић, *Увод у Нови завет*, 204; Каравидопулос, *Увод у Нови Завет*, 147; Καρὰκόλης, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, 23-27.

³ Владан Тагаловић, *Основи εἰσεῖσε сῦν τῷ Σειῶοῖ Ἰωάννα Βοῖοσлова* (Београд: Институт за теолошка истраживања - Библијски институт ПБФ, 2019), 39-41. Уп. такође Anthony Casarella, *The Johannine Paraclete in the Church Fathers: A Study in the History of Exegesis*, BGBE 25 (Tübingen: J. C. B. Siebeck [Paul Siebeck], 1983).

⁴ Јевсевије Памфил, *Историја Цркве*, прев. Слободан Продић (Београд-Шибеник: Истина, 2001), 158-159.

⁵ Origen, *Commentary on the Gospel according to John: Books 1-10*, trans. Ronald E. Heine, FC 80 (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1989), 38. Видети изворник: „Τολμητέον τοῖσιν εἰπεῖν, ἀπαρχὴν μὲν πασῶν γραφῶν εἶναι τὰ εὐαγγέλια, τῶν δὲ εὐαγγελίων ἀπαρχὴν τὸ κατὰ Ἰωάννην“ (1, 23).

у структури и начину излагања него и у богословско-духовном садржају и генерално има свој властити, препознатљиви теолошки профил.⁶ То се посебно јасно види у његовој христологији и пневматологији, али такође и у низу важних централних појмова. Ту разлику наговештава већ сам почетак Јеванђеља. Док синоптичари полазе од конкретног живота човека – Исуса из Назарета, тачније јеванђелист Марко од његовог крштења на реци Јордан (Мк 1, 3-11), а јеванђелисти Матеј и Лука од његовог рођења и детињства (Мт 1, 1-2, 23; Лк 1, 1-2, 52), јеванђелист Јован своје дело започиње *Пролојом* (1, 1-18) – литургијском химном о вечно постојећем Логосу – у којем је Исус Христос приказан као Логос (Λόγος) који од вечности постоји и који је Бог, и који је потом у времену сишао на земљу, узео људско тело (σάρξ). Он је као Јединородни Син (μονογενής υἱός) послан од Оца у свет да објави (ἐξηγήσατο) истину о Оцу и Његов је долазак знак љубави Очеве према човеку и свету. Као што Отац шаље Сина, тако и Он шаље своје ученике у свет, а да би они могли остварити то послање, Отац и Син ће им послати Духа Утешитеља, који ће их увести у истину, научити их свему и подсетити их на све оно што им је Христос говорио.

Јеванђелист Јован, дакле, много више говори о Исусовој преегзистенцији, слави (δόξα) и прослављењу него ли о земаљском животу. У њему више говори прослављени Христос јовановској хришћанској заједници на крају I столећа него земаљски Исус својим савременицима. Али јеванђелист Јован ту поруку васкрслог и на небу прослављенога Христа доноси као проповед земаљскога и на тај начин вери и теологији своје заједнице даје историјску димензију. То значи да овај спис није обична биографија (βίος) и само пуко приповедање епизоде из Исусовог живота, него доживљај живе Цркве која верује у свога Спаситеља. Уосталом, основни циљ Јеванђеља се састојао управо у томе да реципијентима и читаоцима укаже да Исус јесте Месија, оваплоћени Син Божији и Логос, и да само они који верују у њега задобијају вечни живот (20, 31).⁷

Друга важна карактеристика јесте специфична употреба појмова везаних за трећу личност Свете Тројице, за Духа Светога. Нико од других јеванђелиста није тако значајно описао улогу Духа Светога у животу Спаситеља Христа и Цркве.⁸ С тим у вези, јеванђелист користи неколико важних пневматолошких термина, од којих су „Дух“ (πνεῦμα), „Дух Свети“ (πνεῦμα ἅγιον), „Дух

⁶ Jörg Frey, “Das Vierte Evangelium auf dem Hintergrund der älteren Evangelientradition. Zum Problem: Johannes und die Synoptiker”, in *Johannesevangelium – Mitte oder Rand des Kanons? Neue Standortbestimmungen*, eds. Thomas Söding (Freiburg: Herder, 2003), 60-118.

⁷ Jean Zumstein, “Das Johannesevangelium: Eine Strategie des Glaubens”, in *Kreative Erinnerung. Relecture und Auslegung im Johannesevangelium*, 2, überarbeitete und erweiterte Auflage, ed. Jean Zumstein (Zürich: Theologischer Verlag, 2004), 31-46.

⁸ Уп. Βασίλειος Στογιάννος, *Ἡ περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα* (Θεσσαλονίκη, 1971); James D. G. Dunn, *The Christ and the Spirit*, vol. 2: *Pneumatology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

Божији“ (πνεῦμα Θεοῦ), „Утешитељ“ (παράκλητος) и „Дух истине“ (πνεῦμα ἀληθείας) најзначајнији. За разлику од последња два термина, која проналазимо једино у Христовом опроштајном говору у поглављима 13-17, у којем Спаситељ оставља завештање својим ученицима и Цркви о неопходности држања његових заповести и у којима им обећава да ће им послати Духа Утешитеља, термин „дух“ (πνεῦμα) представља најчесталији пнеуматолошки израз. Срећемо га 21 пут и он се појављује кроз читаво Јеванђеље, од самог почетка, када Дух трајно силази на Исуса Христа у догађају крштења (1, 32), па све до краја, када васкрсли Христос даје својим ученицима Духа: „дуну и рече им: Примите Дух Свети!“ (20, 22).⁹

Пажљивим, дакле, читањем Јеванђеља по Јовану уочава се да љубљени ученик у првом делу углавном говори о Духу, са чланом или без члана, и наглашава да је Дух дар од Бога који оспособљава човека за вечни живот. У разговору са Никодимом, Господ Исус Христос истиче, не упуштајући се у философску расправу о могућности поновног рођења, да је за живот вечни неопходно да се човек роди поново, водом и Духом: „ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у Царство Божије“ (Јн 3, 4). Дух Свети је тај који кроз крштење дарује нови, вечни живот, то јест рођење од Бога одозго.¹⁰ С друге стране, у разговору са Самарјанком на извору Јаковљевоу у самаријском граду Сихару, Господ саопштава жени Самарјанки да је „Бог дух“ и „да долази час, и већ је ту, када ће се истински богomoљци клањати Оцу у духу и истини“ (Јн 4, 23-24).¹¹

Већ се у ова два карактеристична примера и исказа о Духу уочава напетост између садашњости и есхатона, с тим што је, ипак, акценат усмерен углавном

⁹ Уп. Σάββας Ἀγουριδης, *Η περί Παρακλήτου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου* (ἐν Ἀθήναις, 1978). John Breck, *Spirit of Truth: The Holy Spirit in Johannine Tradition*, vol. 1: *The Origins of Johannine Pneumatology* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1991); Raymond Brown, "The Paraclete in the Fourth Gospel", *New Testament Studies* 13 (1967): 113-132; Lanier Burns, "John 14:1-27: The Comfort of God's Presence", *Bibliotheca sacra* 172 (2015): 299-315; Royce G. Gruenler, *The Trinity in the Gospel of John: A Thematic Commentary on the Fourth Gospel* (Grand Rapids: Baker, 1986); George Johnston, *The Spirit-Paraclete in the Gospel of John* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).

¹⁰ Уп. Klyne R. Snodgrass, "That Which Is Born from ΠΝΕΥΜΑ Is ΠΝΕΥΜΑ: Rebirth and Spirit in John 3:5-6", in: *Perspectives on John: Method and Interpretation in the Fourth Gospel*, ed. Robert Sloan, Mikeal C. Parsons (Lewiston, N.Y.: E. Mellen Press, 1993), 181-206.

¹¹ Свети Василије Велики, тумачећи овај део, каже: „Када пак оном силом која просветљује устремљено гледамо лепоту слике (τῆς εἰκόνας) Бога невидљивога (Кол 1, 15), и кроз Њу бивамо узвођени до виђења надлепоте Прволика (τοῦ ἀρχετύπου), ту негде је присутан нераздново Дух познања, Који онима који желе да виде Истину даје у Себи моћ за тајнозрење (сагледавање) те Слике (Божије), не споља им то показујући, него их у Себи Самоме уводећи у познање. Јер, као што 'нико не зна Оца, осим Син' (Мт 11, 27), тако исто 'нико не може назвати Исуса Господом, осим у Духу Светом' (1Кор. 12, 3). И није речено 'кроз Духа': него у Духу. И још: 'Бог је Дух, и који Му се клањају, треба да Му се у Духу и Истини клањају' (Јн 4, 24)“. Свети Василије Велики, „О Духу Светоме“ (Глава 18, 44-47), прев. јеромонах Атанасије (Јевтић), *Теолошки поједели* 12, № 4 (1979): 169-176.

на будућност. Христове речи „долази час, и већ је ту“ (Јн 4, 23), као и на другом месту „долази час, и већ је настао“ (Јн 5, 25),¹² јасно и недвосмислено говоре да је у Личности Спаситеља у начелу отворен пут и слободан приступ Богу, али, ипак, дар Духа јесте стварност која долази тек после васкрсења и прослављења Христовог (Јн 12, 16.23; 13, 31).¹³ Другим речима, Дух може бити дарован тек пошто се Исус врати Оцу: „а ово рече о Духу кога требаше да приме они који вјерују у име његово, јер Дух Свети још не бјеше дат, зато што Исус још не бјеше прослављен“ (7, 37-39).¹⁴ У извештају о васкрсењу, васкрсли Господ предаје Духа Светога својим ученицима (20, 22), чиме се остварује обећање дато ученицима.

2. ПОЈМОВИ „УТЕШИТЕЉ“ И „ДУХ ИСТИНЕ“

Као што смо већ нагласили у уводном делу, пневматолошки појмови Утешитељ и Дух истине представљају специфичност јовановске теологије и не појављују се ни у једном другом новозаветном тексту осим у Јеванђељу по Јовану и само једном у Првој саборној Јовановој посланици (1Јн 2, 1; 4, 6).¹⁵ У њима су пројављене главне функције Светог Духа онако како их доживљава јовановска заједница. Поред чињенице да се појављују само у Јовановом Јеванђељу, важно је истаћи да учење о Духу Утешитељу и Духу истине проналазимо једино у Христовом опроштајном говору (13, 31 - 16, 33) и нигде другде у Јеванђељу. Исусов опроштајни говор одвија се непосредно након што је Христос опрао ноге ученицима и предвидео Јудину издају (13, 1-30). Он је по својој структури и наративном тексту јасно и одређено окренут будућности, то јест времену после васкрсења и намењен је ученицима. Његова оријентисаност ка будућности изражена је на троструки начин: а) најпре јединственим глаголским временом футуром, затим б) изричитом тврдњом да ако Христос не оде, Утешитељ неће доћи (16, 7) и на крају в) ситуацијом одласка и опроштаја.¹⁶ Акценат је, дакле, на времену после Исусовог одласка, на постваскрсни период.

¹² Свети Григорије Палама, тумачећи ове Христове речи, каже: „биле су то пророчке речи. Рекао је долази, јер се још није савршило, али се савршава, и каже: Већ је ту, јер је видео да је спремна да ускоро поверује и да се клања у духу и истини. Долази час, каже, и већ је ту, када ће се истински богомољци клањати Оцу у духу и истини, јер Отац тражи да такви буду они који му се клањају (Јн. 4; 22)“. Григорије Палама, „19. беседа на Еванђеље Христово о Самарјанки, и о томе да треба презирати добра земаљског живота“, in *Господе њросветиѣи шѣму моју: Сабране беседе* (Београд: Образ светачки, 2005), 258.

¹³ Donald A. Carson, *The Gospel According to John* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1991), 328-329.

¹⁴ Murray J. Harris, *John*, EGGNT (Nashville, TN: B&H, 2015), 158.

¹⁵ У Првој саборној посланици Светог апостола Јована Богослова проналазимо такође појам Параклит, али се овде не односи на Духа, него на Исуса Христа: „имамо заштитника (παράκλητον) код Оца, Исуса Христа Праведника“ (1Јн 2, 1).

¹⁶ Joachim Gnilka, *Teologija Novog Zavjeta* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999), 236.

„То је време доласка 'Параклита', Духа Божијег који ће верујуће водити ка све дубљем познању тога шта је за свет и човека значао догађај Христа“.¹⁷

На путу ка свом страдању и распећу Христос теши и охрабрује своје ученике речима: „нека се не збуњује срце ваше, вјерујте у Бога, и у мене вјерујте“ (Јн 14, 1), како не би клонула њихова вера: „ово сам вам казао да се не саблазните“ (Јн 16, 1). Оно што сада Христос говори својим ученицима у опроштајном говору није им говорио раније: „али ово сам вам казао да се, када дође час, сјећате овога да вам ја казах; а испочетка не казах вам ово, јер бијех с вама“ (Јн 16, 4). Сада када је стигао његов „час“ Христос жели да их утеши и да им каже да, и поред чињенице да ће у свету имати новоље, не треба да се дрину и доје јер: „ја сам победио свијет“ (Јн 16, 33). Господ их неће оставити сироте, него ће доћи к њима (Јн 14, 18), али док се то не деси, послаће им „другог Утешитеља“, који ће пребивати са њима вавек, до вечности (Јн 14, 16).¹⁸

Појам *ὑπαρκλιῆς* (Παράκλητος) етимолошки је грчка кованица и долази од прилога *παρά* и глагола *καλῶ*, што у дословном преводу значи онај ко је „позван на страну“ другог.¹⁹ Семантички, појам покрива широк спектар: бранилац, адвокат, помоћник, посредник, утешитељ, заговорник или парафразирајући – онај коју је дозван у помоћ (*ad vocatus*), као бранилац дозвани.²⁰ У веома дугој традицији превођења овог појма на друге језике проналазимо углавном три начина: најчешће се преводи као „Утешитељ“, „Помагач“ или као „Заступник“. Преводиоци Јовановог Јеванђеља на енглески језик од најранијих времена, као што су преводи Tyndale, Wycliffe и King James Version, реч *ὑπαρκλιῆς* углавном доносе у транслитерарној форми или је превод речима „Comforter“, „Helper“ или као „Advocate“.²¹ Мартин Лутер у свом немачком преводу је доноси као „Tröster“ – „Утешитељ“. У савременој библијској науци многи научници и преводиоци сматрају да се превод „утешитељ“ не уклапа у граматички облик и конотацију ове веома богате грчке речи, то јест да то није било природно значење облика који се овде користи, па су неки преводиоци изабрали друге, много шире термине, као што су „помоћник“ и још чешће „заступник“.²²

Интересантно је да се ова два пнеуматолошка појма налазе један до другог и да додатно појашњавају значење. У опроштајном говору проналазимо пет одељака у којима се помињу ови термини. То су: 1) 14, 15-17; 2) 14, 26; 3) 15,

¹⁷ Драгутиновић, *Увод у Нови Завет*, 209.

¹⁸ Χρήστος Κ. Οἰκονόμου, “Н пνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου”, *Θεολογία* 3 (2012): 113.

¹⁹ Carson, *Gospel*, 499.

²⁰ Gnilka, *Teologija Novoga Zavjeta*, 236.

²¹ Уп. Lochlan Shelfer, “The Legal Precision of the Term ‘παράκλητος’”, *Journal for the Study of the New Testament* 32, № 2 (2009): 145-147.

²² Уп. Carson, *Gospel*, 499. Шелфер констатује: „paraclete is someone of elevated status, a patron who speaks in defense of his client before a judge“. Уп. Shelfer, “Legal Precision”, 141.

26; 4) 16, 7-11; 5) 16, 13-15.²³ Зарад лакшег и прегледнијег тока обрадићемо их заједно.

- 1) Први одељак у којем се појављују појмови Дух истине и Утешитељ налази се у 14. поглављу:

„Ако ме љубите, заповијести моје држите, и ја ћу умолити Оца, и даће вам другог Утешитеља да пребива са вама вавјек, духа Истине, кога свет не може примити, јер га не види, нити га познаје; а ви га познајете, јер са вама пребива, и у вама ће бити“ (Јн 14, 15-17).

На основу овог првог одељка о Утешитељу, љубав²⁴ према Христу, која се огледа и потврђује у вршењу и држању заповести Христових, јесте предуслов за долазак другог Утешитеља, Духа истине, како би пребивао са њима до свршетка века. Под заповестима (τὰς ἐντολάς) Христос подразумева своје целокупно учење, међутим, имајући у виду контекст, примарна заповест је љубав једних према другима (13, 34-35), а за Јована Богослова љубав никада није само пука емоција, него је увек повезана са вером и послушношћу. То нам потврђује и императив глагола „држите“ (τηρήσατε), по природи својој усмерен у будућност, што имплицира да је љубав неопходан услов који резултира послушношћу.²⁵ По окончању божанског домостроја (θεϊας οἰκονομίας) Исус Христос ће се вратити свом небеском Оцу, а уместо њега ће сићи Дух Свети.²⁶ Као што ни Христос није био од овога света и свет га није примио и препознао, како нам благовести Свети Јован Богослов у свом *Прологу* (1, 10), исто тако је и Дух истине антипод овога света (κόσμος), који у злу лежи. Стога јеванђелист Јован у Првој саборној посланици истиче да се „Дух истине“ разликује од „духа преваре“ и они су супротстављени: „ми смо од Бога; који познаје Бога слуша нас, који није од Бога не слуша нас. По овоме познајемо духа истине и духа обмане“ (1Јн 4, 6). Свети Јован Златоусти, тумачећи овај део, каже да се Утешитељ назива „духом истине, за разлику од духа лукавства, лажи и обмане и да ће он сведочити истину“.²⁷ За разлику од света, који није способан да га прими, јер га не познаје нити види, ученици га познају, јер су од Бога и верују у Сина Његовог и зато у њима већ сад пребива, али ће и у вечности остати са њима. Дух Утешитељ је, дакле, заменик и наследник земаљског Исуса. Он је својим деловањем првенствено усмерен на ученике. Њима је обећано да ће он остати са њима као њихов учитељ. Сад је он земаљски Исус, али на један другачији начин. Другим речима, он оприсутњује васкрслог Христа.

²³ За темељну анализу наведених текстова видети Караκόλης, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, 265-302.

²⁴ Именица „љубав“ (ἀγάπη) појављује се 27 пута у Јовановим списима и представља *terminus tehnicus*.

²⁵ Harris, *John*, 158.

²⁶ Ефтимije Зигабен, *Ερμηνεία εις τὸ κατά Ιωάννην εὐαγγέλιον*, PG 129, 1404.

²⁷ Јован Златоусти, *Ἐπόμημα εις τὸν ἅγιον Ιωάννην ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστήν*, PG 59, 417.

- 2) Друго појављивање посматраних пневматолошких појмова среће се у стиху 26, такође у 14. поглављу: „А Утјешитељ, Дух Свети, кога ће Отац послати у име моје, Он ће вас научити свему и подсетиће вас на све што вам рекох“.

Овај одељак тесно је повезан с претходним наводима и има експлицитан тријадолошки карактер. Дух Утешитељ је у најприснијем односу са Оцем и Сином. Отац шаље Духа Утешитеља у име Исусово и Његова улога је да у постваскрсној стварности ученике „научи свему“ (ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα) и да их „подсети“ на Христове речи (καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα εἶπον ὑμῖν). Не само да ће их научити и подсетити, него се брине да оне не буду заборављене. Ово свеобухватно подсећање, које не дозвољава да било шта падне у заборав, не подразумева само да ће његова реч бити сачувана, него у себе укључује и њено дубље разумевање. Све што Христос „сада“ говори ученицима добиће свој потпуни смисао у постваскрсној перспективи: „али ово сам вам казао да се, када дође час, сјећате овога да вам ја казах; а испочетка не казах вам ово, јер дијаш с вама“ (Јн 16, 4). У овом контексту Дух Свети се јавља као *ψυμαχ* (ἐριμνευτήρ) речи Христових: догађаји којима ученици сведоче добиће своје испуњење после Христовог васкрсења. Тек тада ће они у потпуности разумети оно што им је Исус Христос говорио за време свога земаљског деловања. Сам јеванђелист Јован наводи два карактеристична примера који потврђују ову чињеницу: „Када пак устаде из мртвих, сетише се ученици његови да ово говораше, и вероваше Писму и речи коју рече Исус“ (Јн 2, 22); и „али ово не разумјеше испрва ученици његови; него када се прослави Исус, онда се сјетише да ово бјеше за њега писано“ (Јн 12, 16). Другим речима, Васкрсење ће дати нови смисао речима Оваплоћеног, а кључну улогу том акту разумевања новог смисла имаће управо Дух Свети.

- 3) Треће место на којем се срећу појмови Утешитељ и Дух истине представља 26. стих 15. поглавља: „А када дође Утјешитељ, кога ћу вам ја послати од Оца, Дух Истине, који од Оца исходи, Он ће свједочити за мене“.

Следећа улога и функција Духа Утешитеља састоји се у томе што ће он свједочити (μαρτυρήσει) за Исуса. За разлику од претходна два пасуса, у којима се истиче да ће Отац послати Духа Утешитеља у име Исусово на молбу Сина – Христос је, дакле, посредник (μεσίτης) у давању Духа – у овом се наглашава да ће Утешитеља послати Христос и да Дух истине исходи од Оца. Свети Кирило Александријски подвлачи да је овде реч о послању Духа у времену зарад освећења ученика.²⁸ Дух Утешитељ ће, дакле, пружити аутентично сведочанство за Исуса. Тиме се делатност Духа Утешитеља у домостроју спасења разликује од делатности земаљског Исуса, јер је Он сам о себи давао сведочанство, или се позивао на сведоке – пре свих на Оца и на дела која му је он поверио, а исто

²⁸ Кирило Александријски, *Ἐπιτομή τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου*, PG 74, 420.

тако и на Писмо: „али ја имам сведочанство ... дела која ја чиним сведоче за мене да ме је Отац послао ... он је и посведочио за мене ... истражујете Писма ... а баш она сведоче о мени“ (уп. 5, 36-40). У Писмима, дакле, имамо додирну тачку са подсећањем Утешитеља. Поставља се питање, на који начин Параклит даје сведочанство за Исуса? Па, никако другачије него тако што ученици сами дају сведочанство: „а и ви ћете сведочити“ (15, 27). Сведочанство ученика ће бити аутентично јер су они од почетка до краја били сведоци Христове земаљске јавне делатности и свега што је Он учио и чинио. То нису могли да чине до Васкрсења Христовог, јер Дух Свети још није био са њима.²⁹ Дух Утешитељ је, дакле, та унутрашња снага сведочанства.³⁰

- 4) Четврто појављивање анализираних појмова налазимо у одељку 16, 7-11: „Но ја вам истину говорим: боље је за вас да ја одем, јер ако ја не одем, Утјешитељ неће доћи вама; ако ли одем, послаћу га вама. И кад Он дође, покараће свет за гријех, и за правду, и за суд. За гријех, дакле, што не вјерују у мене; За правду пак, што идем Оцу своме, и више ме нећете видјети; а за суд, што је кнез овога свијета осуђен.“

У овом одељку Господ Исус Христос наглашава, као и у 7, 39, да „долазак“ Духа, зависи од „одласка“ Сина (πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς). Информација да ће њихов учитељ отићи изазива тугу код ученика, али Спаситељ Христос им још једном наглашава да је боље за њих да оде, јер ако не оде, Утешитељ неће доћи. „Други Утешитељ“ силази да сведочи о Сину, да открије Његову славу и запечати Његову победу (уп. 15, 26; 16, 7.14). Само у четвртном исказу деловање Духа Утешитеља односи се непосредно на свет. С тим у вези, улога и циљ послања Утешитеља јесте суд. И у томе Дух Свети следује Исусу, који је праведни судија (уп. 3, 19; 5, 22; 8, 16). Функција судије Параклита се исказује глаголом ἐλέγχειν, што у преводу значи открити, разобличити, изнети на светло дана. У питању је суд свету, а судија је Утешитељ. Дух Утешитељ ће разобличити грех (ἁμαρτία), праведност (δικαιοσύνη) и суд (κρίσις). Сва три појма имају важну теолошку конотацију и значење. Грех у Јовановом Јеванђељу се поистовећује са неверовањем у Христа и у његова дела (уп. 3, 18; 8, 24-46; 15, 22-25).³¹ Праведност се односи на Исусову невиност и расветљава Христову победу над светом (Јн 16, 33), који је грешан и који је осудио Сина Божијег на крсну смрт. Повратак, међутим, Оцу обележен је његовом праведношћу (уп. 7, 34-36).³² И на крају, суд означава коначну пресуду кнезу овога света, ђаволу, који је већ овде и сада осуђен, јер је он био стварни узрок Христове смрти (уп. 14, 30; 13, 27-30). Ако је праведност и судску пресуду могуће схватити само

²⁹ Οἰκονόμου, *Η πνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου*, 122.

³⁰ Zumstein, „Erinnerung und Oster-Relecture im Johannesevangelium“, in *Kreative Erinnerung*, 47-66.

³¹ Οἰκονόμου, *Η πνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου*, 123.

³² Οἰκονόμου, *Η πνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου*, 123.

вером, то није случај са грехом света, јер је он ипак очигледнији. Стојећи раме уз раме с љубављу, вера представља позитиван захтев. Исус је искусио неверу и тиме разобличио грех (8, 24; 9, 41; 15, 22-24).³³

- 5) Коначно, последњи, пети одељак представљају стихови 16, 13-15: „А када дође Он, Дух Истине, увешће вас у сву истину; јер неће говорити од себе, него ће говорити оно што чује, и јавиће вам оно што долази. Он ће мене прославити, јер од мога ће узети, и јавиће вам. Све што има Отац моје је, зато рекох да ће од мога узети, и јавити вам“.

Као Дух истине, Дух Свети је тај који ће Цркву „упутити у сву истину“ (Јн 16, 13). Сам појам „истина“ (ἀλήθεια) веома је дубок богословски појам у Јовановим списима и он се поистовећује са природом и речима Христовим, као и са природом Духа (1Јн 5, 6). С тим у вези, као што је сам Исус Христос „Истина“ (Јн 14, 6) и даје сведочанство о истини: „Ја сам дошао на свијет да свједочим истину“ (Јн 18, 37), исто тако и Дух истине учи истини и води у истину (Јн 14, 26; 16, 13). Дух Утешитељ, по речима блаженог Теофилакта Охридског, неће учити нешто другачије од онога што је Христос поучавао и неће их увести у неку нову истину, него у разумевање истине која се поистовећује са Христом.³⁴ Чињеница да Дух Утешитељ уводи ученике у истину значи да и Црква као Тело Христово познаје и поседује истину. Под овим се подразумева непрестана актуализација Исусове поруке и његовог дела кроз све хришћанске генерације. Дух је тај који осигурава континуитет Цркве у односу на Исуса, јер ће он „од мога узимати и објављивати вама“ (16, 14). То је неопходно и зато што пре васкрсења ученици нису могли да приме сву истину: „али сада не можете носити“ (16, 12). Будући да сва истина опет не може бити ништа друго него Исусова реч у свој њеној пуноћи, и вођство Духа је у складу с том речи.³⁵

3. ЗАКЉУЧАК

Из наведених увида и анализа може се закључити да је пневматологија Јеванђеља по Јовану специфична у односу на друге новозаветне списе. Она се разликује од осталих списа како терминолошки, тако и у погледу функција Светога Духа. Тако, на пример, Свети Дух се у новозаветним списима често доводи у везу са чудима, чудесним догађајима, док код Јована то није случај. Међутим,

³³ Уп. Donald A. Carson, “The Function of the Paraclete in John 16:7–11”, *Journal of Biblical Literature* 98 (1979): 547–566.

³⁴ Теофилакт Бугарски, *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*, PG 124, 188. Видети у: Οἰκονόμου, *Ἡ πνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιου*, 117.

³⁵ Predrag Dragutinović, “The Holy Spirit and the Church in the Gospel of John. A Discourse Analysis of John 20,19–23”, in *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars, Belgrade, August 25 to 31, 2013*, ed. Predrag Dragutinović, K.-W. Niebuhr, J. B. Wallace, WUNT 354 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2016), 134–151.

ове разлике нису суштинске, већ се више тичу посебног богословског језика који се развијао и неговао у јовановској заједници. Коначно, пратећи текст Јеванђеља по Јовану 20, 19-23, увиђамо да Свети Дух даје плодове као што су „радост“, „љубав“, „мир“, дакле исте оно плодове које наводе и апостол Павле (Гал 5, 22) и јеванђелист Лука (Лк 24, 36-49). Везивно ткиво целокупне ново-заветне пнеуматологије је пак „заједништво“: догађај Светога Духа је догађај „заједништа“ и „заједнице.“ Та еклисиолошка димензија пнеуматологије евидентна је у свим списима Новог Завета и врло јасно је формулисана и у пнеуматологији Јеванђеља по Јовану.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

БИБЛИЈСКА ТУМАЧЕЊА

- Григорије Палама. *Гос̄оде ὕρσвеῖῃ ἡ̄αμυ μο̄у: Садране δεσεде*. Београд: Образ светачки, 2005.
- Ефтимије Зигаден. *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*. PG 129, 1404.
- Јован Златоусти. *Ἑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν*. PG 59, 417.
- Кирило Александријски. *Ἑπόμνημα τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου*. PG 74, 420.
- Теофилакт Бугарски. *Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*. PG 124, 188.
- Origen. *Commentary on the Gospel according to John: Books 1–10*. Translated by Ronald E. Heine. The Fathers of the Church 80. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1989.

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА

- Драгутиновић, Предраг. *Увод у Нови завети: Основе новозаветне науке*, I. Београд: Институт за теолошка истраживања, 2010.
- Каравидопулос, Јоанис. *Увод у Нови Завети*. Превела Лада Јагушт Акад. Београд-Шиденик: Истина, 2009.
- Памфил, Јевсевије. *Ис̄иוריја Цркве*. Превео Слободан Продић. Београд-Шиденик: Истина, 2001.
- Таталовић, Владан. *Основи εἰσεῖσε с̄ӣс̄а Свеῖῃοῖ Јована Βοῖοσлова*. Београд: Институт за теолошка истраживања – Библијски институт ПБФ, 2019.
- Ἀγουρίδης, Σάββας. *Ἡ περὶ Παρακλήτου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου*, ἐν Ἀθήναις, 1978.
- Караκόλης, Χρήστος Κ. *Το κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο: Αφηγηματικό και θεολογικό υπόμνημα*. Αθήνα: Κάλλιπος, 2024.
- Οἰκονόμου, Χρήστος Κ. “Ἡ πνευματολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου.” *Θεολογία* 3 (2012): 103–130.
- Στογιάννος, Βασίλειος. *Ἡ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τῆ Καινῆς Διαθήκης, Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα*. Θεσσαλονίκη, 1971.
- Breck, John. *Spirit of Truth: The Holy Spirit in Johannine Tradition*. Volume 1: *The Origins of Johannine Pneumatology*. Crestwood, NY: St. Vladimir’s Seminary Press, 1991.
- Brown, Raymond. “The Paraclete in the Fourth Gospel.” *New Testament Studies* 13 (1967): 113–132.
- Burns, J. Lanier. “John 14:1–27: The Comfort of God’s Presence.” *Bibliotheca sacra* 172 (2015): 299–315.
- Carson, Donald A. “The Function of the Paraclete in John 16:7–11.” *Journal of Biblical Literature* 98 (1979): 547–566.

- Carson, Donald A. *The Gospel According to John*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1991.
- Casarella, Anthony. *The Johannine Paraclete in the Church Fathers: A Study in the History of Exegesis*. Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese 25. Tübingen: Mohr [Paul Siebeck], 1983.
- Dragutinovic, Predrag. “The Holy Spirit and the Church in the Gospel of John. A Discourse Analysis of John 20,19-23.” In *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars, Belgrade, August 25 to 31, 2013*, ed. Predrag Dragutinovic, K.-W. Niebuhr, J. B. Wallace. WUNT 354, 134-151. Tübingen: Mohr Siebeck, 2016.
- Dunn, James D. G. *The Christ and the Spirit*, Volume 2: *Pneumatology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Frey, Jörg. “Das Vierte Evangelium auf dem Hintergrund der älteren Evangelientradition. Zum Problem: Johannes und die Synoptiker.” In *Johannesevangelium – Mitte oder Rand des Kanons? Neue Standortbestimmungen*, ed. Thomas Söding. QD 203, 60-118. Freiburg: Herder, 2003.
- Gnilkа, Joachim. *Teologija Novog Zaveta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.
- Gruenler, Royce Gordon. *The Trinity in the Gospel of John: A Thematic Commentary on the Fourth Gospel*. Grand Rapids: Baker, 1986.
- Harris, Murray J. *John*. EGGNT. Nashville, TN: B&H, 2015.
- Johnston, George. *The Spirit-Paraclete in the Gospel of John*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- Köstenberger, Andreas J. *John*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament. Grand Rapids: Baker, 2004.
- Lincoln, Andrew. *The Gospel according to Saint John*. Black’s NT Commentaries. Peabody, Mass: Continuum, 2006.
- Snodgrass, Klyne R. “That Which Is Born from ПІНЕУМА Is ПІНЕУМА: Rebirth and Spirit in John 3:5-6.” In *Perspectives on John: Method and Interpretation in the Fourth Gospel*, ed. Robert Sloan and Mikeal C. Parsons, 181-206. Lewiston, NY: E. Mellen Press, 1993.
- Zumstein, Jean. “Das Johannesevangelium: Eine Strategie des Glaubens.” In *Kreative Erinnerung. Relecture und Auslegung im Johannesevangelium*, 2, überarbeitete und erweiterte Auflage, ed. Jean Zumstein, 31-46. Zürich: Theologischer Verlag, 2004.
- Zumstein, Jean. “Erinnerung und Oster-Relecture im Johannesevangelium.” In *Kreative Erinnerung*, 47-66.

DRAGAN RADIĆ

Orthodox Faculty of Theology,
University of Belgrade
dradic@bfspc.bg.ac.rs

THE PNEUMATOLOGICAL TERMS “COMFORTER” AND “SPIRIT OF TRUTH” IN THE GOSPEL OF JOHN

Summary: The aim of this paper is to investigate the origin and meaning of the unique New Testament pneumatological terms “Comforter” (Παράκλητος) and “Spirit of truth” (πνεῦμα τῆς ἀληθείας), which are found only in the Gospel of John and which are of great theological importance for understanding the pneumatology of the early Church. In the attached paper, we will attempt, based on the text of the Gospel itself, but also on other extra-biblical testimonies in which the terms Παράκλητος and πνεῦμα τῆς ἀληθείας are mentioned, to come to a conclusion about the origin of the terms themselves, that is, about the possible sources that served the writer in using them, and then to analytically present their meaning and sense, as understood and presented by Saint John the Theologian in his Gospel. ►
Keywords: Holy Spirit (τὸ ἅγιον Πνεῦμα), Comforter (Παράκλητος), Spirit of truth (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας), Gospel of John, pneumatology.